

УДК: 82.01:1

Демчишина М. Г.
аспірантка кафедри української та світової літератур
Криворізький педагогічний інститут
ДВНЗ «Криворізький національний університет»

ФІЛОСОФСЬКЕ ПІДГРУНТЯ ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧОЇ КАТЕГОРІЇ «ПОДІЯ»

В статті досліджено філософські основи формування літературознавчої категорії «подія». Окрім цього, з'ясовано сутність, типи, особливості та функції «події» на основі аналізу праць мислителів та філософів різних часів. Автор стверджує, що саме філософське підґрунтя стало платформою для подальших літературознавчих досліджень та уточнень категорії «подія».

Ключові слова: *подія, літературознавча категорія «подія», подія в літературі, подія в філософії.*

Статья посвящена исследованию философских основ формирования литературоведческой категории «событие». Кроме этого, показана сущность, типы, особенности и функции «события» на основе анализа работ мыслителей и философов разных времен. Автор утверждает, что именно философская основа стала платформой для дальнейших литературоведческих исследований и уточнений категории «событие».

Ключевые слова: *событие, литературоведческая категория «событие», событие в литературе, событие в философии.*

The article is devoted to defining the role of philosophy in a highly complex process of development of the literary category «event». The text illustrated the essence, the types, the features, the functions of the category «event» that based on analysis of the works of the philosophers different time. The author states that the

philosophical basis became impetus for future of research and specification of the literary category «event».

Key words: event, the literature category «event», the event in literature, the event in philosophy.

Як відомо, категорія «подія» не є власне літературознавчою, адже її зміст формувалася в інших галузях наук, тобто задовго до того моменту, коли її науково почали обґрунтовувати літературознавці. Її витoki із царини якоїсь конкретної науки взагалі встановити неймовірно важко та й неможливо, з огляду на те, що зміст категорії «подія» надзвичайно багатогранний. Більше того, подія як значущий, важливий, переломний момент у житті людини, суспільства, нації, країни становить сутність існування взагалі, адже виконує функцію вектора, здатного різко та кардинально змінювати потік (плин) життя у протилежному напрямку.

Ще давні мислителі розмірковували над змістом поняття «подія» (Епікур, Арістотель, Конфуцій, Мо-Цзи, Гай Салюстій Крісп, Сюнь-Цзи та ін.)

Так, Арістотель у трактаті «Поетика» звернув увагу на поєднання подій, що означив «сказанням», як на один із важливих формантів епічних творів: «... склад подій... становить першу і головну частину» [Арістотель 1984 : 653]. Для Арістотеля спосіб використання подій був показником якості твору: «... потрібно, щоб гарно складені сказання не починались звідки попало і не закінчувалися де попало...» [Арістотель 1984 : 654]. Тобто «гарне» поєднання подій потребує причинно-наслідкових зв'язків, які б не порушували логіки твору.

Мислитель розглянув два типи поєднання подій: прості і сплетені. Просте або «епізодичне» поєднання подій – це таке, в якому «епізоди слідуєть один за одним без ймовірності і без необхідності» [Арістотель 1984 : 656]. На його думку, таким простим сказанням користуються «дурні» поети, котрі свідомо «розтягують», а тому нерідко й «спотворюють послідовність подій» [Арістотель 1984 : 656]. Натомість, в «сплетеному» сказанні «зміна відбувається з дізнаванням, з переломом або

і з тим, і з іншим» [Арістотель 1984 : 656-657]. Саме ці частини твору – основні, філософ означив їх «утворюючими». «Дізнавання» (anagnorisis), на думку Арістотеля, – це момент, коли в творі те, що раніше було невідомим, раптово виходить на поверхню. У складі сплетених поєднань подій була ще одна важлива складова, яку мислитель визначив так: *«Перелом (peripeteia)... є зміна в протилежність, ... необхідна й неймовірна»* [Арістотель 1984 : 657]. Отже, на думку Арістотеля, поєднання в епічному творі «дізнавання» з «переломом» вказують на високий рівень майстерності автора у компонованні подій.

Далі мислителів турбувала скоріше не сутність, а природа події. Вони намагалися відповісти на важливе, як на той час, питання: хто керує подіями? Так, Епікур вважав: *«... одні події відбуваються в силу необхідності, інші – через випадок, а інші залежать від нас...»* [Материалисты Древней Греции 1955 : 212]. Тобто, на думку мислителя, є три типи подій: випадкові, керовані кимось та ті, якими людина керує сама.

Гай Саллюстій Крісп стверджував, що подіями керує Фортуна. А Конфуцій, Мо-Цзи, Сюнь-Цзи вважали, що начебто «небо» керує всіма вчинками та подіями.

У Середньовіччі мислителі (Августин Блаженний, Святий Бонавентура та Д. Скот) зосереджували увагу на проблемі божественного керування подіями, які на їх думку, наперед визначені: *«...Бог за своєю природою передбачає майбутні ... події...»* [Блаженный Иоан Дун Скот 2001 : 129].

Таким чином, у Середньовіччі мислителі фактично усунули людину від керівництва подіями, оскільки ними керує виключно Бог.

Проте траплялися деякі поодинокі спроби трактування події як непідвладної Богові, але в таких роздумах були суттєві суперечності: *«... людина відрізняється від позбавлених розуму творінь тим, що вона є паном своїх дій... А паном над своїми діями людина є завдяки розуму і волі...»* [Аквинский 2008 : 4]. А з іншого боку: *«...Бог рухає волю людини*

як всезагальний двигун... без цього загального руху людина не може воліти нічого...» [Аквинський 2008 : 89-130].

В епоху Нового часу на позиціях «божественного» тлумачення подій довгий час залишалися Б. Спіноза, Г. Лейбніц та ін. Так, останній зазначав, що Бог «заздалегідь визначив точно раз і назавжди всі події...» [Лейбніц 1982 : 467].

Проте поступово увага до подій та їх сутності отримує нове наповнення. Так, М. Монтень в праці «Досліди» стверджував: «... серед подій та справ майбутнього не знайдеться жодної, яка серед тисячі вже відібраних і класифікованих нами явищ знайшла би собі настільки повну відповідність, що між ними не виявилось б таких відмінностей, які потребували б особливого судження» [Монтень 1960 : 356]. Отже, філософ акцентував увагу на унікальності та значущості подій.

Згодом Ф. Бекон чітко розрізнить функції подій в історії та літературі: «... істинна історія, розповідаючи про безліч вельми схожих одна на одну подій, зрештою неминуче стає нудною і нецікавою, поезія ж повертає до себе увагу розповіддю про події несподівані, різноманітні, про раптові зміни, мінливість долі...» [Бекон 1971 : 185]. Він наголошував на тому, що незначна обставина, деталь може бути причиною виникнення події: «... навіть можливості не дуже важливих речей можуть іноді продукувати серйозний та цілком значний ефект, якщо вони випадають на долю непересічних людей або проявляються у великих подіях» [Бекон 1971 : 400].

Т. Гоббс вважав, що основною функцією події є здатність породжувати нове знання: «...будь-яка нова подія в житті людини дає останній підставу сподіватися, що вона дізнається щось, чого вона раніше не знала» [Гоббс 1989 : 550].

Слушно зауважив Д. Юм у «Трактаті про людську природу» про те, що визначити причини виникнення подій неможливо, адже «події у всесвіті постійно чергуються, та один об'єкт змінює іншого в безупинній послідовності; але сила, або міць, яка приводить в рух увесь механізм,

повністю прихована від нас і ніколи не проявиться ні в одному з доступних відчуттю якостей тіл» [Юм 1996 : 54].

І. Кант у праці «Єдина можлива підстава для доведення існування буття Бога» виокремив два типи подій у світі: природні, як такі, що можна пояснити дією закономірних природних сил, та надприродні – події, причину яких природні закони не можуть пояснити [Кант 1994 Т.1 : 429-430]. І. Кант запевняв, що події координуються лише завдяки часу [Кант 1994 Т.2 : 297].

На думку Г. В. Ф. Гегеля, існує «внутрішній дух подій», який не потребує впливу зовнішніх причин, адже *«він міг би скористатися незліченною кількістю інших приводів, щоб почати з них у явищі, пробити собі шлях і виявити себе»* [Гегель 1971 : 213]. Згодом у «Лекціях з естетики» філософ спробував порівняти події життєві та події художні: *«Людські інтереси, духовна цінність, якою володіє деяка подія, індивідуальний характер, вчинок у своїх перепитях і наслідку, змальовуються та виділяються в художньому творі чистіше та прозоріше, ніж це можливо в звичайній нехудожній дійсності»* [Гегель 1971 : 35].

Новітні уявлення про категорію «подія» демонструють А. Шопенгауер, Ф. Ніцше, В. Дільтей, М. Бахтін, А. Уайтхед, М. Шеллер, М. Хайдеггер, Ж. Дельоз, Ж.-Л. Нансі та ін.

Так, А. Шопенгауер в «Світі як воля і уявлення» обстоював думку про те, що подію не треба перекручувати: *«...всі ті, хто слухає розповідь про яку-небудь подію, ... якщо вони надалі захочуть... уявити цю подію, вона прийме в фантазії кожного інший образ, який значно відрізняється від правильного, яким володіє тільки очевидець»* [Шопенгауэр 1993 : 161].

Ф. Ніцше в праці «Про користь та шкоду історії для життя», розмірковуючи над описанням подій в історії (*«...з огляду на те, що вона (історія – Д. М.) по можливості ігнорує причини, її можна було б назвати майже без перебільшення збіркою «ефектів у собі», тобто таких подій,*

які будуть завжди і всюди здійснювати ефект» [Ницше 1996 : 171]), акцент робив на їх ознаках.

Про значення події в творі літературі вів мову В. Дільтей: *«Основа поезії – комплекс дій життя, подія. Будь-яка поезія якимсь чином пов'язана з переживанням або розумінням події»* [Дильтей 1995 : 137].

Чітко й однозначно сформував сутність поняття «подія» Ж. Дельоз: *«Подія – не те, що відбувається (випадок), вона всередині того, що відбувається, – чиста виражена, що подає нам знаки та очікує на нас»* [Делез 2011 : 196].

На сучасному етапі розвитку філософії Ж.-Л. Нансі переконливо стверджує: *«подія вражає або вона не є подією»* [Нансі 2004 : 247], тобто він вказує на функціональну складову події. На думку цього ж філософа, *«подія – це скоріше переривання процесу, стрибок...»* [Нансі 2004 : 254].

У філософських тлумачниках подія все ще розглядається як поняття. Так, наприклад, у «Філософському енциклопедичному словнику» за редакцією В. Канке подія – це *«...явище, що трапилося, яке має підвищений ступінь значимості»* [ФНКЭС 2008 : 231]. Подібне знаходимо і в «Новій філософській енциклопедії»: *«Подія – поняття, що має широкий спектр тлумачень: як природне явище (геологічне, фізичне, екологічне, космологічне і т. п.); як подія історична; як подія психобіографічна («історія життя»); світова подія (катастрофи, війни, епідемії); як подія в статусі пригоди або випадку (подієвість повсякденного досвіду)»* [НФЭ 2010 : 582].

Отже, аналітичний огляд праць давніх мислителів, філософів дав можливість простежити за тим, як відбувався процес формування уявлень про поняття «подія». Саме давні мислителі заглиблювались у сутність подій, у плінність людського життя, яке наснажене різнофункціональними подіями.

Надбання філософів дають можливість визначити такі ознаки подій, як: унікальність, неповторність, незвичність, значимість, рідкісність, різноманітність, здатність вражати та перевертати звичний хід життя, які можуть бути репрезентовані й у творі літератури. Адже згодом

літературознавці, відштовхуючись від сформованого філософами уявлення про подію, надають їй значення категорії.

БІБЛІОГРАФІЯ

Аквинский 2008 – Аквинский Ф. Сумма теологии / Ф. Аквинский ; [пер. с лат. А. В. Апполонов]. – М. : Сигнум Веритатис, 2008. – 752 с.

Аристотель 1984 – Аристотель : сочинения в 4 т. Т. 4 / общ. ред. А. И. Доватур ; [пер. с древнегреч. Н. В. Брагинской, М. Л. Гаспарова, С. А. Жебелева и др.]. – М. : Мысль, 1984, – 830 с.

Блаженный Иоан Дун Скот 2001 – Блаженный Иоан Дун Скот : Избранное / Блаженный Иоан Дун Скот / сост. и общ. ред. Г. Г. Майорова. – М. : Изд. Францисканцев, 2001. – 583 с.

Бэкон 1971 – Бэкон Ф. : сочинения в 2 т. Т. 1. / Сост., общ. ред. и вст. ст. Л. Л. Субботина. – М. : Мысль, 1971. – 590 с.

Гегель 1971 – Гегель Г. В. Ф. Наука логики в 3 т. Т. 2 / Ответств. ред. М. М. Розенталь. – М. : Мысль, 1971. – 248 с.

Гегель 1968 – Гегель Г. В. Ф. Эстетика в 4 т. Т. 1 / Под ред. М. Лифшица. – М. : Искусство, 1968. – 312 с.

Гоббс 1989 – Гоббс Т. Сочинения в 2 т. Т. 1 / Пер. с лат. и англ.; Сост., ред. изд., авт. вступ. ст. и примеч. В. В. Соколов. – М. : Мысль, 1989. – 622 с.

Делез 2011 – Делез Ж. Логика смысла / Жиль Делез ; [пер. с фр. Я. И. Свирского]. – М. : Академический проект, 2011. – 472 с.

Дильтей 1995 – Дильтей В. Категории жизни / Дильтей Вильгельм // Вопросы философии. – 1995. – №10. – С. 129–143.

Лейбниц 1982 – Лейбниц Г. : сочинения в 4 т. Т. 1 / Ред. и сост., авт. вступит. ст. и примеч. В. В. Соколов; [пер. с фр. Я. М. Боровского и др.]. – М. : Мысль, 1982. – 636 с.

Кант 1994 – Кант И. : сочинения в 8 т. / Под общ. ред. проф. А. В. Гулыги. – М. : ЧОРО, 1994.

Материалисты Древней Греции 1955 – Материалисты Древней Греции : собрание текстов Гераклита, Демокрита и Эпикура / Под. общ. ред. М. А. Дынник. – М. : Государственное издательство политической литературы, 1955. – 239 с.

Монтень 1960 – Монтень М. : опыты в 3 кн. Кн. 3 / Под ред. А. С. Бобовича, Ф. А. Коган-Берштейн, Н. Я. Рыкова и А. А. Смирнов. – Москва-Ленинград : Издательство Академии наук СССР, 1960. – 495 с.

Нанси 2004 – Нанси Ж.-Л. Бытие единичное множественное / Жан-Люк Нанси ; [пер. с фр. В. В. Фурспод] / Под ред. Т. В. Щитцовой. – Мн. : Логвинов, 2004. – 272 с.

Ницше 1996 – Ницше Ф. : сочинения в 2 т. Т. 1 / Сост., ред. изд., вступ. ст. и примеч. К. А. Свасьяна. – М. : Мысль, 1996. – 829 с.

НФЭ 2010 – Новая философская энциклопедия: в 4 т. Т. 3 / Ин-т философии РАН, Нац. общ.-науч. фонд; Научн. ред. – М. : Мысль, 2010. – 692 с.

ФНКЭС 2008 – Философия науки: краткий энциклопедический словарь / Под ред. В. А. Канке. – М. : Омега-Л, 2008. – 328 с.

Шопенгауэр 1993 – Шопенгауэр А. Мир как воля и представление в 2 т. Т. 2 / А. Шопенгауэр ; [пер. с нем. М. И. Левиной]. – М. : Наука, 1993. – 671 с.

Юм 1994 – Юм Д. Сочинения в 2 т. Т. 2 / Д. Юм ; [пер. с англ. С. И. Церетели и др.]. – 2-е изд., дополн. и испр. – М. : Мысль, 1996. – 799 с.